

Ανιχνεύοντας τις ρίζες και τα όρια του «αριστερού» κεϋνσιανισμού

του Δημήτρη Π. Σωτηρόπουλου

(ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ KEYNES)

Κάθε κείμενο φέρει μία ημερομηνία γραφής. Κάθε μετάφραση κρύβει μία συχνά άρρητη επιδίωξη, ενώ φυσικά δεν απαρνείται και αυτή το προνόμιο της ημερομηνίας. Ας ξεκινήσουμε από το πρώτο σημείο.

1. Η διεθνής συγκυρία του Μεσοπολέμου

Ο Keynes είναι ένα στοχαστής που δεν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις, δεδομένης φυσικά, της γοητείας που δυστυχώς ποτέ δεν έπαψε να ασκεί στο εσωτερικό της Αριστεράς. Το κείμενο που επιλέξαμε να μεταφράσουμε δημοσιεύτηκε στην *The Yale Review* τον Ιούνιο του 1933.¹ Αρχικά είχε ετοιμαστεί για την πρώτη διάλεξη Finlay στο *University College* του Δουβλίνου που έλαβε χώρα στις 19 Απριλίου του 1933.²

Η ημερομηνία του κειμένου είναι ενδεικτική του κλίματος μέσα στο οποίο συντάχθηκε. Ο Keynes έχει ήδη βάλει πλώρη για την επιχειρηματολογία της Γενικής Θεωρίας, η Μεγάλη Ύφεση του 1929 έχει προ καιρού εκδηλώσει τα αποτελέσματά της, ενώ οι ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της περιόδου βρίσκονται παραδομένες στις επιπτώσεις της διεθνούς χρηματοοικονομικής κατάρρευσης του 1931. Η «ψυχολογία» των χρηματαγορών έχει καταρρεύσει εντελώς και μαζί μ' αυτήν η πολυ-επίπεδη δραστηριότητά τους.³ Στα μέσα του 1931 παρατηρείται σημαντική «διαφυγή» κεφαλαίου (εν μέρει για κερδοσκοπικούς λόγους) από τη Γερμανία και την Αυστρία. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη διακοπή του μακροχρόνιου δανεισμού από τις ΗΠΑ, υποχρεώνει τις τελευταίες στην εισαγωγή ελέγχων στις διεθνείς συναλλαγές τους. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου πάντα έτους, μία ανάλογη «επιφυλακτικότητα» των αγορών απέναντι στην αγγλική λίρα αναγκάζει τους Βρετανούς να εγκαταλείψουν το καθεστώς του χρυσού κανόνα, παρά τις απέλπιδες προσπάθειες για το αντίστροφο. Οι προσπάθειες που έλαβαν χώρα μέχρι το τέλος του έτους για την επαναφορά της νομισματικής τάξης που ίσχυε πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο κατέληξαν σε αποτυχία και σήμανε το τέλος της εποχής του χρυσού.⁴

Τα προηγούμενα ιστορικά γεγονότα συνιστούν μερικές μόνο όψεις μιας εξαιρετικά σύνθετης συγκυρίας εντός της οποίας διαμορφώνονται, ορατά πλέον, οι συνθήκες μετατόπισης από τη φιλελεύθερη οργάνωση του καπιταλισμού (ιδιαίτερα όσον αφορά στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις). Δεν είναι μόνο οι τραγικές και επαναλαμβανόμενες αστοχίες των αγορών, αλλά κυρίως η συνολικότερη μεταβολή των κοινωνικών συσχετισμών που συντελείται σταδιακά ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα στο εσωτερικό των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών και σηματοδοτεί την πολιτική και συνδικαλιστική ενδυνάμωση της εργατικής τάξης. Οι μεταβολές της εργασιακής και παραγωγικής διαδικασίας, που συνοδεύουν την εισαγωγή στον «καπιταλισμό της σχετικής υπεραξίας»⁵, συνδέονται με αντίστοιχους μετασχηματισμούς στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Κατ' αρχήν πρόκειται για τη ραγδαία ενίσχυση της σημασίας και του πεδίου λειτουργίας της οικονομικής πολιτικής του κράτους (που αναδομείται πλέον σε παρεμβατικό κράτος), ως αποτέλεσμα των προβλημάτων που προκύπτουν από τη

διευρυνόμενη διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου και από την όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων. Την ίδια στιγμή, μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η στρατηγική του ιμπεριαλιστικού εθνικισμού αναδεικνύεται σε αποτελεσματική μορφή οργάνωσης της συναίνεσης των ενισχυμένων πολιτικά και κοινωνικά υποτελών τάξεων στη φιλελεύθερη επιθετική στρατηγική του κεφαλαίου, τόσο πριν όσο και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.⁷

Η δεκαετία του 1920 έφερε στο προσκήνιο μία κρίσιμη αντίφαση στην οργάνωση της καπιταλιστικής εξουσίας: η δυναμική των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων υπέρ μιας πιο προστατευτικής ρύθμισης στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης ήταν αδύνατο να εναρμονιστεί με το φιλελεύθερο καθεστώς του χρυσού κανόνα. Και από εδώ πηγάζουν όλα τα προβλήματα. Επιπλέον, στο πρώτο σκέλος του διλήμματος αυτού, ήρθε αργότερα να προστεθεί και ο αυξανόμενος μιλιταρισμός της δεκαετίας του 1930.

Η σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας και του κρίσιμου για το καθεστώς του χρυσού κανόνα εγχώριου επιπέδου τιμών αποτελούσαν τις ρητά διακηρυγμένες και «απαραβίαστες» πολιτικές προτεραιότητες της περιόδου. Οι «προτεραιότητες» αυτές μπορούσαν να εξασφαλιστούν μόνο εφόσον οι μισθοί, η απασχόληση και οι συνολικότεροι «όροι διαβίωσης» της εργασίας αντιμετωπίζονταν ως «ευμετάβλητα» μεγέθη, ελαστικός προσαρμοσίμα στις ανάγκες της διεθνούς χρηματοοικονομικής σταθερότητας. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός του χρυσού κανόνα παρείχε με αυτόν τον τρόπο σημαντικές εγγυήσεις στην αναπαραγωγή μιας επιθετικής στρατηγικής για το κεφάλαιο. Μία χώρα που αντιμετώπιζε εκροή των αποθεμάτων χρυσού εξαιτίας μία εγχώριας ύφεσης (π.χ. αύξηση των εμπορικών της ελλειμμάτων μετά από πτώση της ανταγωνιστικότητας) ή ενός χρηματοοικονομικού πανικού (π.χ. «διαφυγή κεφαλαίου» μετά από αύξηση των κρατικών ελλειμμάτων) θα επιχειρούσε πρωτίστως να υπερασπιστεί τη νομισματική σταθερότητα, ακόμα και εάν κάτι τέτοιο περνούσε μέσα από την επιδείνωση των εγχώριων δυσκολιών και τη σκληρή αντιπαράθεση με τις δυνάμεις της εργασίας.⁸

Θα πρέπει να σημειώσουμε επίσης, ότι το παραπάνω γενικό πλαίσιο του χρυσού κανόνα μόνο αυτο-ρυθμιζόμενο δεν υπήρξε. Ο γενικός προσανατολισμός της περιόδου δεν ήταν άλλος από εκείνον που δόθηκε στη σύσκεψη της Γενεύης: «ελεύθερη οικονομία κάτω από μία ισχυρή κυβέρνηση». Και ο υπαινιγμός ήταν ξεκάθαρος: οι κυβερνήσεις όφειλαν να παρεμβαίνουν με στόχο τη μείωση των τιμών, την περιστολή των μισθών, την εξάλειψη των κρατικών ελλειμμάτων και την αύξηση των επιτοκίων – δηλαδή την εφαρμογή μονεταριστικών πολιτικών λιτότητας – ως απάντηση στην εκροή του χρυσού. Με τη μόνη διαφορά ότι μία τέτοια οικονομική και πολιτική παρεμβατικότητα μόνο «φιλελεύθερη» δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Η φιλελεύθερη λειτουργία των χρηματαγορών ήταν ταξικά περιφρουρημένη με τον πλέον δραστικό τρόπο, με αποτέλεσμα να «θυσιάζονται» και οι δύο θεμελιώδεις πυλώνες του νεοφιλελεύθερου δόγματος (ανεπηρέαστες αγορές από ένα «διακριτικό» κράτος). Η αμφίβολη ανθεκτικότητα του χρυσού κανόνα για ολόκληρη την κρίσιμη δεκαετία του 1920, με τη διαρκή προσφυγή σε αντιπληθωριστικές πολιτικές, βασίστηκε στην οικοδόμηση ενός αυταρχικού παρεμβατισμού⁹ – ο οποίος, βέβαια, δεν έπαυε να είναι «παρεμβατισμός», γεγονός που σήμαινε ότι «εύκολα» θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση διαφορετικών επιδιώξεων. Οι κυβερνήσεις που έθεταν σε προτεραιότητα (κάτω από την πίεση των υποτελών τάξεων) τη σταθερότητα των κοινωνικών εισοδημάτων και της απασχόλησης σε βάρος της νομισματικής σταθερότητας, χρησιμοποιούσαν την ίδια λογική της «παρεμβατικότητας» με όσες κυβερνήσεις προωθούσαν επιθετικές πολιτικές λιτότητας, υποτάσσοντας την κοινωνική και εισοδηματική πολιτική στην περιφρούρηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας.¹⁰

Μέσα σε αυτό το κλίμα σημαντικής αναδιάταξης των κοινωνικών συσχετισμών, κρίσης και αστοχίας των διεθνών χρηματαγορών, οι συλλογικοί κεφαλαιοκράτες «υποχρεώνονται» να στραφούν σε πολιτικές επιλογές οι οποίες δεν μπορούν να συστοιχηθούν με το φιλελεύθερο πλαίσιο του χρυσού κανόνα. Ποιες, όμως, είναι οι «μακροοικονομικές» προϋποθέσεις μιας τέτοιας μετατόπισης; Η δεκαετία του 1930 δεν σηματοδοτεί μόνο το τέλος της εποχής του χρυσού κανόνα, αλλά παράλληλα αποτελεί και την απαρχή των ελέγχων στη διεθνή κίνηση του κεφαλαίου. Οι περιορισμοί στη διασυννοριακή κίνηση της πίστης και της επένδυσης συνιστούν τη δραστική αναδιαμόρφωση του ρόλου των διεθνών χρηματαγορών.

2. Το επιχείρημα του Keynes

Το ιδεολογικό κλίμα των αρχών της δεκαετίας του 1930 περιγράφεται παραστατικά από τον ίδιο τον Keynes.¹¹ Ο τελευταίος στο κείμενο του 1933 σημειώνει:

Υπάρχουν ακόμα εκείνοι που είναι γαντζωμένοι στις παλιές ιδέες, αλλά σε καμία χώρα στον κόσμο σήμερα δεν μπορούν να υπολογιστούν σαν σοβαρή δύναμη. (...) Ο παρηκμασμένος διεθνής αλλά ατομικιστικός καπιταλισμός, στα χέρια του οποίου βρισκόμαστε μετά τον Πόλεμο, δεν αποτελεί επιτυχία. Δεν είναι ευφυής, δεν είναι όμορφος, δεν είναι δίκαιος, δεν είναι ενάρετος – και δεν κάνει το χρέος του. Εν ολίγοις, τον αντιπαθούμε και αρχίζουμε να τον περιφρονούμε. Παρ' όλα αυτά, όταν αναρωτιόμαστε τι να βάλουμε στη θέση του, είμαστε υπερβολικά μπερδεμένοι.

Το κείμενο του 1933 – μολονότι απέχει πολύ από το να αποτελέσει αναλυτική πραγματεία – διατηρεί μία φιλόδοξη στοχοθεσία. Αυτή δεν είναι άλλη από την αναζήτηση μιας εναλλακτικής προοπτικής απέναντι στον παρωχημένο και αναποτελεσματικό, κατά την άποψη του συγγραφέα, φιλελεύθερο ατομικιστικό καπιταλισμό. Ο Keynes δείχνει να ενδιαφέρεται για τις προϋποθέσεις που θα επέτρεπαν σε μία «προνοιακή» μορφή καπιταλισμού να ορθοποδήσει, δηλώνοντας παράλληλα επιφυλακτικός όσον αφορά στους διάφορους «υπαρκτούς» πειραματισμούς της περιόδου (με εμφανή την απέχθεια του απέναντι στο σταλινικό μοντέλο).

Το επιχείρημα του Keynes κρύβει μέσα του έναν απολογητικό ιστορικισμό. Η σκέψη του, έτσι και αλλιώς, δεν είναι αντι-καπιταλιστική: αδυνατεί να αντιληφθεί τον καπιταλισμό σαν ένα σύστημα οργανωμένης ταξικής εκμετάλλευσης. Περιορίζεται στην απλή «καταγραφή» των αποτυχιών της φιλελεύθερης μορφής που σημάδεψαν την εποχή του. Για τον ίδιο, οι φιλελεύθερες ιδέες στάθηκαν αναμφίβολα χρήσιμες σε μία διαφορετική εποχή του καπιταλισμού, εκείνη του 19ου αιώνα. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός αποδείχτηκε αποτελεσματικός την περίοδο της αποικιοκρατίας (όταν οι διαφορές στα επίπεδα καπιταλιστικής ανάπτυξης ήταν σημαντικές) και οπωσδήποτε πριν την εμφάνιση της μετοχικής επιχείρησης, η οποία (σύμφωνα πάντα με το επιχείρημά του), καθιερώνοντας το διαχωρισμό ανάμεσα στην ιδιοκτησία και τη διοίκηση, αναδιαμορφώνει την ίδια τη λειτουργία των χρηματαγορών. Σε εκείνη και μόνο τη φάση του καπιταλισμού επομένως, η ελευθερία στην κίνηση των κεφαλαίων (κάποιες φορές παράλληλη με την κίνηση των πληθυσμών) προς τις υπανάπτυκτες χώρες, υπήρξε προς όφελος της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Θα αφήσουμε ασχολίαστο τον παραπάνω συλλογισμό, αναγνωρίζοντας τις αδυναμίες που τον διακρίνουν. Θα επισημάνουμε ωστόσο, ότι στο εσωτερικό του αρχίζει να διαφαίνεται ένα επιχείρημα το οποίο θα αποτελέσει στρατηγική πεποίθηση στο εξής για τον ίδιο τον

Keynes. Η δυνατότητα οικοδόμησης ενός κράτους κοινωνικής πρόνοιας (welfare state), δηλαδή η δυνατότητα οργάνωσης αυτόνομων μακροοικονομικών πολιτικών που να στηρίζουν το εισόδημα και την απασχόληση, αλλά και να επικεντρώνουν στην εθνική ανάπτυξη, δεν θα μπορούσε να γίνει πλέον κάτω από την κυριαρχία των φιλελεύθερων χρηματαγορών. Στο κείμενο του 1933 η διαπίστωση αυτή είναι ξεκάθαρη.

Στα ουσιώδη σημεία της, η πρόταση του Keynes έχει δύο βασικές πλευρές.¹² Πρώτον, κρατικός παρεμβατισμός: η βασική ευθύνη σχεδιασμού και καθοδήγησης της εγχώριας οικονομίας οφείλει να περιέλθει στο κράτος. Δεύτερον, εθνική αυτάρκεια: η οικονομική αλληλεπίδραση μιας χώρας με τον υπόλοιπο κόσμο, κυρίως όσον αφορά στην κίνηση του κεφαλαίου, οφείλει να είναι πολιτικά διαμεσολαβημένη και ελεγχόμενη. Αυτή άλλωστε ήταν και η βασική «φιλοσοφία» του μεταγενέστερου Bretton Woods (εκφρασμένη και από την αμερικάνικη πλευρά, μέσω του White): οι διεθνείς κινήσεις του κεφαλαίου δεν θα έπρεπε να αποδιοργανώνουν την πολιτική αυτονομία του νεοεμφανιζόμενου παρεμβατικού κράτους πρόνοιας.¹³ Ή, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει και ο ίδιος ο Keynes: «ενδεδειγμένες εγχώριες πολιτικές πιθανώς να εφαρμόζονταν ευκολότερα, εάν το φαινόμενο γνωστό και ως “διαφυγή κεφαλαίου” (the flight of capital) θα μπορούσε να αποκλειστεί».

Στο κείμενο του 1933 το επιχειρήμα του Keynes έχει δύο σκέλη. Θα είμαστε σύντομοι στα σχόλια που ακολουθούν.

Το πρώτο σκέλος είναι γνωστό σε κάποιον που έχει έστω και περιφερειακή εξοικείωση με τη σκέψη του Keynes. Όπως αναλυτικά ανέπτυξε λίγα χρόνια αργότερα στη Γενική Θεωρία (και εξακολούθησε να υποστηρίζει μέχρι το τέλος της ζωής του), ο στόχος της οικονομικής ανάπτυξης θα μπορούσε να υπηρετηθεί καλύτερα εάν το κεφάλαιο έπαυε να είναι «σπάνιο». Το γεγονός αυτό προϋπέθετε σημαντική πτώση στην «τιμή» του, δηλαδή στο ύψος του επιτοκίου και των χρηματοοικονομικών αποδόσεων. Πρόκειται για μία στρατηγική που θα «αφάνιζε» την τάξη των εισοδηματιών, δηλαδή τους παρασιτικούς κατόχους χρηματοοικονομικών τίτλων. Αποτελούσε ένα μακρόπνοο σχέδιο «ευθανασίας» του εισοδηματία «μέσα στα επόμενα τριάντα χρόνια».¹⁴ Όπως όμως ο ίδιος σημειώνει, «κάτι τέτοιο είναι σχεδόν απίθανο να συμβεί» σε ένα σύστημα στο οποίο το επιτόκιο εξισώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο μέσα από τη λειτουργία των «κανονικών χρηματοπιστωτικών δυνάμεων». Ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, οι χρηματαγορές, απελευθερώνοντας τον κεφαλαιακό ανταγωνισμό, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός ενιαίου διεθνούς ποσοστού κέρδους, γεγονός που αποδιοργανώνει τη στρατηγική «ευθανασίας του εισοδηματία».¹⁵ Η ελευθερία στην κίνηση του κεφαλαίου εμποδίζει κάθε χώρα να διαμορφώσει το επιτόκιο της (και επομένως τις μακροοικονομικές πολιτικές της) ανεξάρτητα από την αντίστοιχη τιμή που επικρατεί σε άλλες χώρες.

Το δεύτερο σκέλος του επιχειρήματος έχει πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον (χωρίς να έχει λάβει τη δέουσα προσοχή στη σχετική βιβλιογραφία). Η διόγκωση των χρηματαγορών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη γενίκευση στο σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων ενός χρηματοοικονομικού υπολογισμού, δηλαδή μιας διαδικασίας ποσοτικοποίησης – και άρα διαρκούς εκτίμησης και επανεκτίμησης – της πιθανότητας ενός μελλοντικού αποτελέσματος. Ο Keynes κατανοεί ότι μία τέτοια γενικευμένη προεξόφληση αφορά το παρόν, και από αυτή την άποψη δείχνει υποψιασμένος για το γεγονός ότι οι «προγνώσεις» αυτές δεν χρειάζεται να είναι σωστές, αρκεί να είναι ποσοτικοποιήσιμες. Δεν διαθέτει ωστόσο, τους θεωρητικούς όρους για να αντιληφθεί, ότι ο μηχανισμός αποτίμησης του κινδύνου συνδέεται με την αναπαραγωγή της εξουσίας του κεφαλαίου.¹⁶ Αντίθετα, θεωρεί ότι η γενίκευση του χρηματοοικονομικού υπολογισμού που συνοδεύει την

απελευθέρωση των αγορών έχει σαν βασική της συνέπεια τη μη-αποτελεσματική αξιοποίηση των παραγωγικών δυνατοτήτων μιας καπιταλιστικής οικονομίας.

Οι παραπάνω θέσεις συνόδευσαν τον Keynes στις διαπραγματεύσεις του Bretton Woods.¹⁷ Επιδίωξη του ίδιου ήταν η δημιουργία ενός διεθνούς συστήματος που να έρχεται σε ρήξη με το καθεστώς του χρυσού κανόνα (τουλάχιστον όπως ο ίδιος το αντιλαμβανόταν). Θεωρούσε ότι οι «διορθωτικές» πιέσεις θα έπρεπε να μεταφερθούν στις χώρες με εμπορικά πλεονάσματα και όχι σε εκείνες με ελλείμματα. Εάν οι πρώτες πιεστούν αρκετά ώστε να μετατρέψουν την ανταγωνιστική τους δυναμική σε εγχώρια οικονομική επέκταση, τότε θα υποκινούσαν τις εισαγωγές τους με αποτέλεσμα να αυξηθούν οι εξαγωγές στις χώρες με εμπορικά ελλείμματα. Επιπλέον, η πίστη θα έπρεπε να παρέχεται πλουσιοπάροχα στις ελλειμματικές χώρες. Κατά συνέπεια, οι ανισορροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών θα διορθώνονταν μέσα από επέκταση των πλεονασματικών χωρών και όχι μέσα από συρρίκνωση των ελλειμματικών. Ο Keynes κατανοούσε πολύ καλά ότι βασική προϋπόθεση στο σημείο αυτό είναι ο έλεγχος της διεθνούς κίνησης των κεφαλαίων, διότι το αντίθετο δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα στην οργάνωση εγχώριων πολιτικών πλήρους απασχόλησης.

3. Η τωρινή στιγμή

Ποιοι είναι όμως, οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή μιας τέτοιας μετάφρασης, ιδιαίτερα σε ένα περιοδικό στον υπότιτλο του οποίου αναγράφεται ευδιακρίτως ότι η ύλη του ασχολείται με «ζητήματα της πάλης των τάξεων»;

Όπως είπαμε και προηγουμένως, δύο ήταν τα βασικά στοιχεία που σημάδεψαν τη συγκυρία των αρχών της δεκαετίας του 1930 για τον αναπτυσσόμενο καπιταλισμό: η γενικευμένη κρίση (μέσα από την παροιμιώδη αστοχία των χρηματαγορών) και η ανάδυση διαφορετικών εκδοχών παρεμβατικού κράτους (αποτέλεσμα της ταξικής πάλης και της μετάβασης στη φάση του «καπιταλισμού της σχετικής υπεραξίας»). Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η σημερινή συγκυρία παρουσιάζει μία κάποια «ομοιότητα» μόνον όσον αφορά στο πρώτο σημείο. Μολονότι το έργο του Keynes δεν προσφέρει τους όρους για μία σε βάθος ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού, ο προβληματισμός που αναπτύσσει στο εν λόγω κείμενο κομίζει δύο σημαντικές «πρακτικές» υποδείξεις. Πρώτον, η ιστορία δεν έχει «τέλος», ούτε καν αυτή του καπιταλισμού. Συνεπώς, δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει το ενδεχόμενο: η παντοκρατορία των αγορών να «συρρικνωθεί» και εντός καπιταλιστικού συστήματος εξουσίας. Δεύτερον, ακόμα όμως και η περιβόητη περίπτωση του «καπιταλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο» μπορεί να «οικοδομηθεί» (στο βαθμό που αναπτυχθούν δυναμικές κοινωνικής ρήξης) μόνο μέσα σε κατάλληλη «απομόνωση» από τον «έλεγχο» των διεθνών χρηματαγορών (εδώ ο Keynes δεν είναι σε θέση βέβαια, να κατανοήσει ότι η στρατηγική της «εθνικής αυτάρκειας» που προτείνει δεν αποτελεί ζήτημα «αποτελεσματικότητας» στην οργάνωση του καπιταλισμού, αλλά ζήτημα εξουσίας και κοινωνικών συσχετισμών).

Τι θα μπορούσαν αυτές οι «πρακτικές» διαπιστώσεις να μας πουν στο «σήμερα», στην «τωρινή» στιγμή της ταξικής πάλης; Ίσως ότι η μετουσίωση των σημαντικών επιμέρους κοινωνικών διεκδικήσεων, αν όχι σε στρατηγική ρήξης, τουλάχιστον σε «αποτελεσματική» αντιπαράθεση με την αστική εξουσία, δεν μπορεί παρά να γίνεται στο όνομα ενός άλλου πολιτικού προσανατολισμού, έξω και «μακριά» από διεθνείς θεσμούς που αναπαράγουν τους όρους της νεοφιλελεύθερης επιθετικής ηγεμονίας (δηλαδή θα πρέπει να αναζητηθούν οι όροι έτσι ώστε να «αποδιοργανωθεί» ο ανταγωνισμός ως μορφή επιβολής των «νόμων» του κεφαλαίου). Ίσως πάλι, ότι στο βαθμό που δεν συγκροτείται στην κεντρική πολιτική

σκηνή ένα καθαρό αντικαπιταλιστικό πολιτικό ρεύμα, τότε οι επιμέρους εργατικοί και κοινωνικοί αγώνες θα παραμένουν «μετέωροι» απέναντι στην ανθεκτικότητα της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας. Το δυστύχημα όμως είναι, ότι η κοινοβουλευτική Αριστερά στις μέρες μας βρίσκεται πιο πίσω από τον Keynes...

Ο σύγχρονος καπιταλισμός είναι ένας καπιταλισμός της χρηματοοικονομικής φιλελευθεροποίησης αρκετά διαφορετικός από εκείνον της εποχής του Keynes. Αυτό έχει μία σειρά από συνέπειες, στις οποίες δεν προλαβαίνουμε να εμβαθύνουμε.

Η διόγκωση των χρηματαγορών και η ανάπτυξη των αγορών παραγώγων (στοιχείο που από μόνο του συνιστά μία σημαντική μεταβολή στην οργάνωση του καπιταλισμού) συμβάλλουν αποφασιστικά στην αναπαραγωγή όρων «πειθάρχησης» στη στρατηγική του νεοφιλελευθερισμού για τους επιμέρους (άνισα αναπτυγμένους) καπιταλιστικούς κρίκους. Ιδιαίτερα μέσα από τις αγορές παραγώγων ο «έλεγχος» γίνεται περισσότερο ολοκληρωμένος και διεισδυτικός. Εμφανίζεται σαν ένας «αντικειμενικός» τρόπος αποτίμησης και «παρακολούθησης» της ικανότητας ενός κράτους να πορεύεται στην κατεύθυνση του νεοφιλελευθερισμού. Όπως και στην εποχή του Keynes, οποιαδήποτε «παρέκκλιση» από την τελευταία, «προσλαμβάνεται» από τις αγορές σαν περιστατικό μεγέθυνσης και πολλαπλασιασμού των συγκεκριμένων κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι απανταχού «επενδυτές», με συχνό αποτέλεσμα τη «διαφυγή» του κεφαλαίου ή την απειλή μία τέτοιας «διαφυγής» ως μορφής «εξομάλυνσης» και «εναρμόνισης» με τις απαιτήσεις του κεφαλαίου.

Την ίδια στιγμή, οι αγορές παραγώγων και οι σύνθετες στρατηγικές διαχείρισης χαρτοφυλακίου καθιστούν τον έλεγχο των κεφαλαίων εξαιρετικά δύσκολο. Έτσι και αλλιώς, το χρηματοοικονομικό απόθεμα κεφαλαίου μιας εταιρίας μπορεί να εμφανίζεται στα «βιβλία» της, αλλά να «υπάρχει» off-shore. Τι θα μπορούσε να αποφέρει ο έλεγχος των βιβλίων της εταιρίας εάν έπεφτε «επάνω» σε διάφορες μορφές χρηματοοικονομικών παραγώγων; Π.χ. η εταιρία θα μπορούσε να έχει στη διάθεσή της ένα δικαίωμα πώλησης των χρηματοοικονομικών της τίτλων (αγορασμένο από μία άλλη εταιρία που δραστηριοποιείται σε μία ισχυρή ιμπεριαλιστική χώρα) ή να έχει «ανταλλάξει» τις εγχώριες χρηματοοικονομικές αποδόσεις με εκείνες που δίνουν τα κυβερνητικά ομόλογα μιας αναπτυσσόμενης ιμπεριαλιστικής δύναμης (π.χ. των ΗΠΑ).¹⁸

Εντούτοις, για μία αριστερή στρατηγική το βασικό ζητούμενο δεν είναι η «ρύθμιση» των χρηματαγορών (η οποία, έτσι και αλλιώς, ποτέ δεν υπήρξε αποτελεσματική όταν επιχειρήθηκε μονομερώς) αλλά ο ίδιος ο πυρήνας της καπιταλιστικής εξουσίας. Ακόμα και εάν το χρηματιστικό κεφάλαιο «ελεγχθεί» και «παραμείνει» εντός της χώρας, θα «έχει αξία» μόνο στο βαθμό που αντιστοιχεί σε μελλοντικά κέρδη όσον αφορά τα ατομικά κεφάλαια ή σε μελλοντικά έσοδα όσον αφορά τον κρατικό δανεισμό. Ποια θα πρέπει να είναι η αριστερή στρατηγική σε μία τέτοια περίπτωση; Εγγύηση, από την πλευρά του συλλογικού κεφαλαιοκράτη, της κερδοφορίας του κεφαλαίου και συνέχιση της ταξικής κυριαρχίας «με άλλα μέσα» (εθνικής ανάπτυξης ενδεχομένως), ή μήπως προσπάθεια οργάνωσης της παραγωγής μέσα από κρατικοποιήσεις, «κοινωνικοποιήσεις» και μορφές εργατικού και κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή σε ριζικά διαφορετική κοινωνική βάση; Η δεύτερη περίπτωση δεν διατηρεί ως προϋπόθεσή της τον «έλεγχο» της κίνησης του κεφαλαίου αλλά την οργάνωση κοινωνικών συμμαχιών στη βάση της «αποδέσμευσης» από τη «λογική» του κεφαλαίου. Δρόμος δύσκολος και όχι πάντα «ειρηνικός», που σαν βασική του προϋπόθεση έχει τη στρατηγική της «απονέκρωσης» και «καταστροφής» του αστικού κράτους.

Βιβλιογραφία

Bryan, D. και Rafferty, M. (2006), *Capitalism with Derivatives: A Political Economy of Financial Derivatives, Capital and Class*, New York and London: Palgrave MacMillan.

Crotty, J. R. (1983), "On Keynes and Capital Flight", *Journal of Economic Literature*, vol. 21, no. 1: 59-65.

Eichengreen, B. (1997), "The Gold-Standard Since Alec Ford", in B. Eichengren and M. Flandreau (eds.), *The Gold Standard in Theory and History (Second Edition)*, London and New York: Routledge.

Galbraith, J. K. (1998), *Ταξίδι στο Χρόνο της Οικονομίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.

Keynes, J. M. (1933), "National Self-Sufficiency", *The Yale Review*, vol. 22, no. 4: 755-769 (internet: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/interwar/keynes.htm>).

Keynes, J. M. (1973), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Macmillan Press Ltd.

Keynes, J. M. (1982), *The Collected Writings, Volume XXI (Activities 1931-1939: World Crises and Policies in Britain and America)*, McMillan and Cambridge University Press (edited by D. Moggridge).

Martin, R. (2002), *Financialization of Daily Life*, Philadelphia: Temple University Press.

McKinnon, R. I. (1993), "The Rules of the Game: International Money in Historical Perspective", *Journal of Economic Literature*, vol. 31, no. 1: 1-44.

Μηλιός, Γ. (2000), *Ο Ελληνικός Κοινωνικός Σχηματισμός*, Αθήνα: Κριτική.

Milios, J. και Sotiropoulos, D. P. (2009), *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule*, New York and London: Palgrave Macmillan.

Moggridge, D. E. (1992), *Maynard Keynes: An Economist's Biography*, London and New York: Routledge.

Mommsen, W. J. (2007), *Ιμπεριαλισμός: Οι Πνευματικές, Πολιτικές και Οικονομικές Ρίζες του*, Αθήνα: Πολύτροπον.

Müller, W. και Neusüss, Ch. (1971), "Der Sozialstaatsillusion und der Widerspruch zwischen Lohnarbeit und Kapital", *Probleme des Klassenkampfes, Sonderheft 1*.

Polanyi, K. (2001), *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Boston: Beacon Press Books.

Πουλαντζάς, Ν. (1975), *Φασισμός και Δικτατορία*, Αθήνα: Ολκός.

Σωτηρόπουλος, Δ. Π. (2009), «Κατανοώντας τη Νεοφιλελεύθερη Μορφή του Καπιταλισμού: ο Φετιχισμός της Κρίσης και η Διαρκής Στιγμή του Proudhon», *Θέσεις*, τ. 106, σσ. 25-58.

1 Βλ. Keynes (1933) και Keynes (1982).

2 Βλ. Moggridge (1992: 573), Keynes (CW, XXI: 233). Το ίδιο κείμενο κυκλοφόρησε επίσης, στο περιοδικό *The New Statesman*, μετά την Παγκόσμια Οικονομική Σύνοδο (World Economic Conference) του 1933.

3 Βλ. σχετικά Σωτηρόπουλος (2009).

4 Helleiner (1994: 26-33), McKinnon (1993: 3-11), Eichengreen (1997).

5 Βλ. σχετικά Μηλιός (2000) Milios and Sotiropoulos (2009). Συγκεκριμένα, ο μετασχηματισμός της παραγωγικής διαδικασίας σε συνολικό κοινωνικό επίπεδο περιλάμβανε τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, τη μείωση του ειδικού βάρους των μη καπιταλιστικών τομέων της οικονομίας, τη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, την ανάπτυξη των μεγάλων πόλεων (που αποτελούν ακριβώς τον τόπο των ιδεολογικών και αναπαραγωγικών μηχανισμών του καπιταλιστικού κράτους), την αριθμητική επέκταση της νέας μικροαστικής τάξης κλπ. Η διεύρυνση της καπιταλιστικής παραγωγής σε όλες τις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, οδηγεί σε μία αντίστοιχη διεύρυνση του εξωτερικού του εμπορίου, γεγονός που συνδέεται αιτιακά, με την ανάπτυξη των εξαγωγών κεφαλαίου.

6 Ο ιμπεριαλισμός, έχοντας εισχωρήσει βαθιά στα στρώματα του πληθυσμού, εμφανιζόταν στενά συνδεδεμένος με την ιδεολογία του εθνικισμού.

7 Οι απόψεις αυτές χρειάζονται επιπρόσθετη επιχειρηματολογία, την οποία δεν έχουμε τη δυνατότητα να παραθέσουμε σε αυτό το κείμενο. Ο αναγνώστης μπορεί ενδεικτικά να ανατρέξει σε Milios and Sotiropoulos (2009), Μηλιός (2000), Müller και Neussüs (1971), Mommsen (2007), Polanyi (2001), Πουλαντζάς (1975).

8 Βλ. Bryan και Rafferty (2006), Polanyi (2001).

9 Η έκφραση ανήκει στον Polanyi (2001: 242).

10 Στο σημείο αυτό η ανάλυση του Polanyi (2001: 239-242) είναι χαρακτηριστική.

11 Για την ίδια περίοδο, στην άλλη όχθη του Ατλαντικού, ο Galbraith (1998: 135) σημειώνει: «Βρισκόμαστε σε διαφωνία με τη μη ολότελα πιστευτή πλέον καλή προαίρεση της αγοράς ή, σε ό,τι αφορούσε τις δημόσιες δαπάνες, με τους κανόνες της υγιούς οικονομίας και του ισοσκελισμένου προϋπολογισμού, ή, σε χρηματικά ζητήματα, με τον κάθε άλλο παρά ιερό και απαραβίαστο κανόνα του χρυσού».

12 Βλ. επίσης Crotty (1983).

13 Helleiner (1994: 33-38), Bryan και Rafferty (2006: 111-113).

14 Βλ. Keynes (1973, κεφ. 24).

15 Το επιχείρημα αυτό προλαμβάνει τη μεταγενέστερη συζήτηση περί εξάρτησης στο εσωτερικό της μαρξιστικής βιβλιογραφίας. Για μία κριτική τόσο της εν λόγω τοποθέτησης όσο και των θεωριών της εξάρτησης βλ. Milios και Sotiropoulos (2009).

16 Για περισσότερα σχετικά με το σημείο αυτό βλ. Σωτηρόπουλος (2009), Bryan και Rafferty (2006).

17 Βλ. Crotty (1983).

18 Τα παραδείγματα αυτά βρίσκονται σε Bryan και Rafferty (2006: 194).

Πηγή: Θέσεις